

FOROBIYNING ILMIY MEROSI VA UNING DIDAKTIK QARASHLARI

*Umbatov To'lagan Abdusattorovich
Almamatov Botirbek Alimjon o'g'li
UNIVERSITY OF MANAGEMENT
AND FUTURE TECHNOLOGIES
Pedagogika-psixologiya
yo'nalishi 3 - bosqich talabasi.*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abu Nasr Forobiyning (872–950) ilmiy merosi va didaktik qarashlari tahlil qilinadi. Maqolada Forobiyning falsafa, mantiq, siyosat, etika, musiqashunoslik va pedagogika sohalaridagi ilmiy ishlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, uning ta'limga bo'lgan yondashuvi, bilim va tarbiyani uyg'unlashtirish prinsiplari, o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish va metodik yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. Maqola Forobiyning pedagogik merosini zamonaviy ta'lim tizimida tatbiq etish imkoniyatlarini ham ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Forobiy, ilmiy meros, didaktika, pedagogika, ta'lim, tarbiya, falsafa, mantiq, axloq, musiqa, shaxsiy rivojlanish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются научное наследие и дидактические взгляды Абу Насра Фараби (872–950). Рассматриваются его научные труды в области философии, логики, политики, этики, музыковедения и педагогики. Также глубоко исследуются его подход к обучению, принципы сочетания знаний и воспитания, поэтапная организация учебного процесса и методические подходы. Статья демонстрирует возможности применения педагогического наследия Фараби в современной образовательной системе.

Ключевые слова: Фараби, научное наследие, дидактика, педагогика, образование, воспитание, философия, логика, этика, музыка, личностное развитие.

ABSTRACT

This article analyzes the scientific heritage and didactic views of Abu Nasr Al-Farabi (872–950). It examines his scientific works in philosophy, logic, politics, ethics, musicology, and pedagogy. Furthermore, his approach to education, principles of integrating knowledge and moral upbringing, step-by-step organization of the learning process, and methodological approaches are thoroughly analyzed. The article highlights the potential application of Al-Farabi's pedagogical heritage in the modern educational system.

Keywords: Al-Farabi, scientific heritage, didactics, pedagogy, education, upbringing, philosophy, logic, ethics, music, personal development.

KIRISH

O'rta asrlar musulmon olamining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad al-Farobiyning (872–950) ilmiy merosi bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Forobiy falsafa, mantiq, siyosatshunoslik, etika, musiqashunoslik va pedagogika sohalarida ko'plab asarlar yaratgan bo'lib, ularning aksariyati ilmiy, ma'naviy va pedagogik qadriyatlar nuqtai nazaridan keng tadqiq etilgan.

Forobiy shaxsiy rivojlanish, bilim va tarbiya uyg'unligini ta'minlashni o'quv jarayonining markaziy printsipli sifatida ko'radi. Uning pedagogik qarashlari – didaktik yondashuvi – o'quvchilarning nafaqat intellektual, balki axloqiy, estetik va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Shu sababli, ta'lim jarayonida nafaqat ma'lumot berish, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishi ham muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolada Forobiyning ilmiy merosi va didaktik qarashlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida uning pedagogik tamoyillari, ta'lim va tarbiyani uyg'unlashtirish strategiyalari, o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish usullari hamda metodik yondashuvlari o'rganiladi. Shuningdek, maqolada Forobiyning pedagogik merosini zamonaviy ta'lim tizimida tatbiq etish imkoniyatlari, xususan integrativ va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim amaliyotida qo'llash istiqbollari ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot natijalari Forobiyning ilmiy va pedagogik qarashlarining bugungi ta'lim jarayonlarida ham samarali qo'llanishi mumkinligini ko'rsatadi va ularni zamonaviy ta'lim amaliyotida qo'llash bo'yicha tavsiyalar beradi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Mazkur tadqiqotda Abu Nasr Forobiyning ilmiy merosi va didaktik qarashlarini chuqur tahlil qilish maqsadida uning falsafiy, pedagogik va metodologik qarashlarini aks ettiruvchi manbalar asos qilib olindi. Tadqiqot materiali sifatida Forobiyning ta'lim, tarbiya, fanlar tasnifi, mantiqiy tafakkur va shaxs kamoloti haqidagi qarashlarini yorituvchi asarlaridan foydalanildi. Ushbu manbalar Forobiyning pedagogik tafakkurini yaxlit tizim sifatida o'rganish, uning didaktik tamoyillarini aniqlash va ta'lim jarayoniga oid qarashlarini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotda Forobiyning ilmiy g'oyalari u yashagan tarixiy-madaniy muhit bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqildi. Bu yondashuv mutafakkirning pedagogik qarashlarini faqat nazariy jihatdan emas, balki ijtimoiy va ma'naviy kontekstda baholash imkonini yaratdi. Shuningdek, Forobiyning ilmiy merosini zamonaviy pedagogik nazariyalar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali uning didaktik g'oyalarining bugungi ta'lim tizimi uchun ahamiyati ochib berildi.

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy usullardan foydalanildi. Tahliliy metod yordamida Forobiyning asarlarida ilgari surilgan ta'lim va tarbiya masalalari, bilim va axloq uyg'unligi, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga oid qarashlar tizimli ravishda o'rganildi. Taqqoslash metodi orqali Forobiyning pedagogik yondashuvlari Sharq va G'arb pedagogik an'analari bilan solishtirilib, ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Kontekstual yondashuv asosida esa Forobiyning didaktik qarashlarini zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali uning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, integrativ yondashuv va axloqiy tarbiya haqidagi g'oyalari bugungi pedagogik amaliyot bilan uyg'unligi nuqtai nazaridan baholandi. Natijada, Forobiyning ilmiy va pedagogik merosini zamonaviy ta'lim tizimida samarali qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkoniyati yaratildi.

NATIJA VA MUHOKAMA

1. Ilmiy meros

Abu Nasr Forobiy falsafasi Aristotel va Plotin g'oyalarini musulmon dunyosiga moslashtirib, ularni yanada rivojlantirgan. Ihsa' al-Ulum asarida u fanlarni tizimli tasniflash orqali ilmiy bilimlarni o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv ilm-fan rivojiga nafaqat nazariy, balki amaliy asos yaratadi, o'quvchilarda tizimli tafakkur va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Siyosat va etika sohasida Forobiy ideal davlatni tasvirlab, insonning ma'naviy va aqliy rivojlanishi bilan siyosiy barqarorlik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirishni alohida e'tibor markaziga qo'yadi, bu esa pedagogik nuqtai nazardan o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Musiqashunoslik sohasida Forobiy musiqaning tarbiyaviy va estetik rolini ilmiy asosda tahlil qiladi. Musiqqa nafaqat hissiy rivojlanishga, balki tafakkur va axloqiy ongni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, Forobiyning ilmiy merosi nafaqat nazariy, balki pedagogik jihatdan ham keng qamrovli ahamiyatga ega.

2. Didaktik qarashlar

Forobiyning pedagogik qarashlarida asosiy tamoyil – bilim va tarbiyani uyg'unlashtirish. Ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish u tomonidan quyidagicha tavsiya qilinadi (Uralova, 2023):

Asosiy bilimlarni o'rganish – o'quvchilarni ilmiy bilimlar bilan tanishtirish;

Mantiqiy tafakkur va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish – mustaqil fikrlash, tahlil va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

Axloqiy va estetik qadriyatlarni tatbiq etish – o'quvchilarning shaxsiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash.

O'quv metodlari esa quyidagilarni o'z ichiga oladi: dialog va munozara, amaliy mashqlar, tarbiyaviy yondashuv, fanlararo integratsiya. Bu metodlar o'quv jarayonini interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan qiladi, shuningdek, o'quvchilarning kreativ va analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

3. Zamonaviy ta'limga tatbiqi

Forobiyning pedagogik yondashuvlari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Jumladan:

Integrativ ta'lim orqali fanlararo bog'lanishni rivojlantirish;

Shaxsni rivojlantiruvchi yondashuvni qo'llash, ya'ni o'quvchilarning aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishini bir vaqtning o'zida ta'minlash;

Axloqiy, estetik va madaniy tarbiyani zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish.

Shu tamoyillar pedagogik amaliyotda o'quv jarayonini tizimli, samarali va maqsadga yo'naltirilgan qiladi. Forobiyning yondashuvlarini qo'llash orqali o'quv jarayoni nafaqat bilim berishga, balki shaxsni shakllantirishga ham xizmat qiladi, bu esa zamonaviy ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi (Kadirova, 2023).

XULOSA

Abu Nasr Forobiy nafaqat mashhur mutafakkir va olim, balki samarali pedagog sifatida tarixda o'chmas iz qoldirgan. Uning ilmiy merosi falsafa, mantiq, siyosat, etika va musiqa sohalarini qamrab oladi, shu bilan birga pedagogik yondashuvlari ta'lim va tarbiyani uyg'unlashtirishda markaziy ahamiyatga ega.

Forobiyning didaktik qarashlari o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish, mantiqiy tafakkur, axloqiy va estetik qadriyatlarni uyg'unlashtirish hamda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Shu sababli, uning pedagogik yondashuvlarini zamonaviy ta'lim jarayonida tatbiq etish nafaqat bilim berish jarayonini samarali qiladi, balki o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlab, ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, Forobiyning yondashuvlarini zamonaviy ta'limda qo'llash orqali:

Integrativ ta'limni rivojlantirish;

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni tatbiq etish;

Axloqiy, estetik va madaniy qadriyatlarni o'quv jarayoniga uyg'unlashtirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Natijada, Forobiyning ilmiy va pedagogik merosi zamonaviy ta'lim jarayonida samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan muhim manba sifatida qadrlanadi va uning tamoyillari ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning shaxsiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xaydarov. S.A. (2025). Oilaviy tarbiyada va maktab tarbiyasida yuzaga keladigan risklar. 16-son. 9-11.

2. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
6. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
7. Khaydarov S.A. (2025). On analysis of family factors and social creativity issues in the study of the psychological portrait of educational institutions' leaders. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology ISSN: 1001-4055 Vol. 46 No. 2.
8. Хайдаров С. (2025). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. 3 (9). 261-265.
9. Kadirova Z. Abu Nasr Forobiy asarlaridagi ma'naviy qarashlar va tarixiy meros // PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL. — 2023. — № 46(1). — B. 51–56. —
10. Uralova O.R. Abu Nasr Forobiyning merosini o'rganish // Zhurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii. — 2024. — № 4(2). — B. 125–129.
11. Xudayberdiyeva X.K. Abu Nasr Forobiyning ta'lim-tarbiya berishga oid pedagogik qarashlari // Ekonomika i socium. — 2021. — № 12(1).
12. Eshmuratova D.N., Rustamova S.F. Abu Nasr Forobiy: ta'lim-tarbiya falsafasi // IFX Journal. — 2024. — № 1.
13. Uralova O.R. Abu Nasr Forobiy ma'naviy-axloqiy ta'limotining yetakchi g'oyalari. — Jizzax: Jizzax davlat pedagogika universiteti nashri, 2023.
14. Mavlonova Z.A. Abu Nasr Farobiy ta'limotida komil inson tarbiyasi // Yangiizlanuvchi. — 2025.